

YENİLENEN AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI PERSPEKTİFİNDEN AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DOĞU KOMŞULARINA YÖNELİK YAKLAŞIMI

THE EUROPEAN UNION’S APPROACH TOWARDS THE EASTERN NEIGHBOURS FROM THE PERSPECTIVE OF THE RENEWED EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY

Siret HÜRSOYⁱ

Erdi KUTLUⁱⁱ

Öz

Bu çalışma, Avrupa Birliği’nin (AB) 2004 yılında resmi olarak Avrupa Komşuluk Politikası’nu (AKP) oluşturduktan sonra belirlediği Doğu komşuları ile olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin günümüzdeki durumu ve ilişkilerin geleceği konusunda çeşitli analizler içermektedir. AKP’nin oluşturulma nedenleri, siyasi açıdan gelişim süreci, politikanın boyutları, araçları ve amaçları da açıklanmaktadır. Öte yandan, AB’nin Doğu komşuları ile olan ilişkilerinde Rusya Federasyonu’nun (RF) etkisi tarihsel, ekonomik ve toplumsal bağları açısından öne çıkmaktadır. AB’nin Doğu komşuları amaçlarını gerçekleştirebilmeleri açısından AB ve RF arasında bir tercih yapmak zorunda kalmaları veya karşılaştıkları ikilemler AKP’nin gidişatını belirleyen en önemli faktörlerdendir. Bu bağlamda, Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve RF ile olan karşılıklı bağımlılıkları da önem taşımaktadır. 2015 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan AKP belgesinde doğu Avrupa ülkelerinin siyasi önceliklerine dayalı olarak AKP’nin güncellenmesi gerektiği belirtilmiştir. Yeni yaklaşıma göre, işbirliğine ve bütünleşmeye günümüzde fazla istekli olmayan Doğu komşuları ile olan ilişkilerinde AB “koşulluluk politikası” yerine daha çok “farklılaştırma” ve “esneklik” politikaları benimseyecektir. Sonuç olarak bu çalışmada AKP’nin hangi yöne doğru ve nasıl evrileceği konusunda bir süreç analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: AKP, Doğu Avrupa, Doğu Ortaklığı, koşulluluk, farklılaştırma, Rusya Federasyonu.

Abstract

This study includes various analyses of the relations of the European Union (EU) with its Eastern neighbours, which is established after creating the European Neighbourhood Policy (ENP) as an official policy output in 2004, the current situation and the future of these relations. The causes of the creation of the ENP, its political development process, the dimensions of the policy, tools and aims are also explained. On the other hand, the impact of the Russian Federation (RF) on the EU’s relations with its Eastern neighbours is in the

ⁱ Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: siret.hursoy@ege.edu.tr

ⁱⁱ Ege Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Öğrencisi, E-posta: erdikutluu@gmail.com

foreground from the perspectives of their historical, economic and social ties. In order to fulfil their aims, the EU's Eastern neighbours have to choose in between the EU and the RF, or the dilemmas they face are the most important factors determining the course of the ENP. In this context, the interdependence between the Eastern European countries with the EU and the RF is also important. The ENP document published by the European Commission in 2015 stated that the ENP should be updated based on the political priorities of the Eastern European countries. According to the new approach, the EU will adopt more "differentiation" and "flexibility" policies instead of "conditionality policy" in its relations with Eastern neighbors that are currently less willing to cooperation and integration. As a result, in this study, a process analysis about the ENP is carried out on which direction and how it will evolve.

Key Words: ENP, East Europe, Eastern Partnership, Conditionality, Differentiation, Russian Federation.

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) tarihte uluslararası sistem içerisinde ekonomik bütünleşme modelleri arasındaki en ileri düzeyde bütünleşme başarısı göstermiş tek örnektir. Bu ulusüstü örgüt, kendisine üye olmayan ancak onu çevreleyen ülkeler açısından da cezbedici bir durumu ortaya çıkarmaktadır. AB'nin kara ve deniz komşuları, dünyanın bu en başarılı ve büyük ekonomik birliği ile karşılıklı ticaret engellerinin kaldırılmasını ve bağımlılığın artırılarak bir dizi ekonomik kazanımlar elde edebilmek amacıyla AB ile ekonomik veya siyasi entegrasyonu destekledikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda, ekonomik bütünleşmenin başladığı günden itibaren komşu ülkeler, AB ile siyasi yakınlaşma içerisine girerek bir dizi ekonomik ödünler elde etmeye çalışmışlardır. Bu siyasi ve ekonomik yakınlaşma, ödümler veya bütünleşme, geçmişte komşu ülkelerle gerçekleştirilen işbirliği ve bütünleşme modelleri çerçevesinde kapsamlı bir bütünleşme yolu ile AB'ye tam üyelik veya istikrar girişimleri kapsamında bölge ülkeleri ile imzalanan ortaklık ve işbirliği anlaşmaları vasıtası ile elde edilmiştir. AB'ye üyelik şartları Birliğe üye olmak isteyen Avrupa kıtasındaki ülkelere yönelik olarak belirlenmiş ve gerçekleştirilen kapsamlı müzakereler yolu ile Avrupa kıtasında bulunan komşu ülkeler Birliğe katılmaya hak kazanmışlardır. AB gerçekleştirdiği 2004 ve 2007 genişlemelerinden sonra çoğu Doğu ve Güney Doğu Avrupa ülkesi olan 12 adayı üye olarak bünyesine katmış, geriye kalan üç Doğu Avrupa ülkesi (Ukrayna, Moldova ve Belarus) ile de komşu olmuştur. Bu ülkelerin ekonomik sistemlerindeki geri kalmışlık, gelişmemiş ve ciddi ihlallerin gerçekleştiği demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi siyasi konular, zayıf sosyal ve toplumsal yapılarının kıta çapında bir güvenlik sorunu yaratma ihtimaline karşı AB'yi resmi bir politika oluşturmaya yöneltmiştir. AB, 2003 yılında *Geniş Avrupa – Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımız ile İlişkilerde Yeni bir Çerçeve* (Wider Europe – Neighbourhood: A new Framework for relations with our Eastern and Southern Neighbours") belgesini oluşturmuş (Commission of the European Communities, 2003), komşu ülkelerin hangileri olduğunu açıkça belirtmiş ve onlarla daha kapsamlı bir ilişki kurma hedefinin olduğunu beyan etmiştir. Başlangıçta sadece Ukrayna, Belarus ve Moldova'nın dahil edilmek istendiği belgeye, Fransa ve İspanya gibi Akdeniz ülkelerinin Birlik içinde yürüttükleri lobi faaliyetleri ve çalışmalarının ardından 10 güney Akdeniz ülkesi de dahil edilmiştir. 2004 yılında ise AB komşuları ile olan ilişkilerini tek bir sepette toplayarak 16

ülkeyi içine alan yeni bir politika olan Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) Avrupa Komisyonu tarafından ilan edilmiştir (Commission of the European Communities, 2004).

Çalışmanın ilk bölümünde AB'nin AKP'yi oluşturma gerekçelerinin ve AKP'ye dahil olan ülkelerin yer aldığı AKP Strateji Belgesi incelenecektir. Ayrıca bu bölümde, AKP Strateji Belgesi'nin üzerine inşa edildiği AKP'nin temel ilkeleri ve araçları değerlendirmeye dahil edilecektir. İkinci bölümde, makalenin esas kısmını oluşturan AKP'nin Doğu boyutunu içeren Doğu Ortaklığı girişimi açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, AB'nin Doğu Ortaklığı'nın başarısı karşısında RF'nin bölge ülkeleri üzerindeki olumsuz etkisi öne çıkarılmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 2015 yılında değişen ve gelişen koşullara bağlı olarak AKP'nin yenilenmesi kararı alması sonrasında AB'nin Doğu Ortaklığı ülkeleri ile ilişkilerinin gelecekte hangi alanlara ve yöne evrileceği dördüncü bölümde belirtilmektedir. Sonuç bölümünde ise, yenilenen AKP perspektifi ile birlikte AB'nin Doğu Ortaklığı ülkeleri ile sahip olduğu ilişki düzeyleri doğrultusunda iki çeşit yol izleneceği açıklanmaktadır.

2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI STRATEJİ BELGESİ

2003 yılında Avrupa Komisyonu'nun yayımladığı *Geniş Avrupa* (Wider Europe) belgesinde (Commission of the European Communities, 2003) komşular ile ilişkilerin iyi komşuluk temelinde gerçekleştirileceği ve hangi hususlar üzerinde kurulacağı açıklandıktan sonra, 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi (European Neighbourhood Policy Strategy Paper) ilan edilmiştir (Commission of the European Communities, 2004). Bu belge ile AB, resmi çerçevesini oluşturduğu komşuluk politikasını ilan etmiştir. *Geniş Avrupa* belgesine ek olarak üç Güney Kafkasya ülkesi de bu politika içine dahil edilmiştir. Böylece, Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil edilen tüm ülkeler şunlardır: Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye, Tunus ve Ukrayna. Avrupa Komşuluk Politikası, Doğu ve Güney Avrupa boyutları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ukrayna, Belarus, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Gürcistan AKP'nin Doğu boyutunda yer alırken; Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Filistin, Fas, Suriye ve Tunus AKP'nin Güney boyutu ülkeleri olarak değerlendirilmektedir (European Commission, 2013).

AKP ile Güney Akdeniz ve Doğu Boyutu olarak AB'yi çevreleyen iki bölge birleştirilip tek bir politika içerisine alınırken üye ülkeler arasında hangi ülkelerin veya bölgelerin resmi komşuluk politikasına alınacağı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. İlk olarak komşuluk politikasına yalnızca Ukrayna, Gürcistan ve Belarus'u kapsayan Doğu Avrupa ülkelerinin alınması kararlaştırılmıştır. İngiltere ve Polonya başta olmak üzere AB'ye 2004 ve 2007 yılında katılan ülkeler bu durumu desteklemişlerdir. Daha sonrasında ise İspanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerin başını çektiği ülkeler Akdeniz'in güneyini çevreleyen Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin de AKP içine alınmasını sağlamışlardır. Son olarak Güney Kafkaslarda yer alan üç ülke bu politika içinde yer alabilmek için lobi faaliyetleri yürütmüşler ve AKP kapsamına alınmışlardır (Smith, 2005:763).

AKP, AB'nin 2004 yılından önce komşuları ile ilişkilerinde oluşturduğu politikaları ortadan kaldırmayan, aksine onları geliştiren, tamamlayan ve tek bir potada toplayan politika olarak adlandırılmaktadır. Güney Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi için 2008 yılında oluşturulan *Akdeniz için Birlik* (Union for the Mediterranean) platformunu daha sonraları ortadan kaldırmamış ve yine Doğu Avrupa ülkeleri ile 2004 öncesi gerçekleştirilen ortaklık ve işbirliği anlaşmaları ile TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia) yardım programını ilk aşamada ortadan kaldırmayarak ilişkilerin revize edilmesini ve geliştirilmesini amaçlamıştır.

AKP'nin üzerine inşa edileceği bölgesel istikrar, refah ve güvenlik hususları doğrultusunda AB'nin komşu ülkeler ile reformların sürdürülmesini sağlayabilmek için kısa ve orta vadeli önceliklere göre her ülke ile ikili reform ajandaları oluşturulmaktadır. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest pazar ekonomisi, iyi yönetim, sürdürülebilir kalkınma gibi ortak değerler üzerine inşa edilen AKP, AB tarafından komşu ülkelere yönelik Ortaklık Antlaşması'ndan daha üst seviyede ancak tam üyeliğin altında ayrıcalıklı ilişkilerin oluşturulmasını teklif etmektedir (Caritas Europa, 2012: 2-3).

AKP, AB ile Doğu Avrupa ve Güney Akdeniz'de bulunan komşuları arasında ulusüstü bir bütünleşme süreci öngörmemektedir. AB ve katılımcı ülkeler arasında hükümetler arası ikili düzeyde belirli hedefler üzerine dayalı işbirliği ve ortaklık içeren bir politikadır. Bu politika stratejisine dahil ülkeler kurumsal ve yasama sistemlerini AB müktesebatına uyumlaştırdıkları ölçüde AB tarafından kendilerine sunulacak ödüllere sahip olacaklardır. AB iç pazarına giriş ve Schengen bölgesine vizesiz seyahat rejimi bunların en önemlilerini oluşturmaktadır. AKP kapsamında sürdürülen ilişkiler AB'ye üyelik sürecini içermediğinden kısa ve orta vadede komşuların üyeliği de söz konusu değildir. Ancak AKP özellikle Doğu Avrupa'daki komşu ülkeler bağlamında ele alındığı zaman, Güney Akdeniz komşu ülkelerinden farklı olarak AB'nin genişleme sürecinde yürüttüğü müzakere sürecine benzer bir süreci Doğu komşuları için yürüttüğü görülmektedir (Commission of the European Communities, 2003:7).

2004 yılında AB genişlemesi gerçekleştiikten sonra dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi AKP'nin oluşturulma amacının, AB'nin komşuları ile iyi ilişkiler kurarak kendisine güvenli bir halka yaratması olduğunu açıklamıştır (European Commission, 2002). Birlik, kendi etrafında oluşturulması amaçlanan bu güvenlik halkasını komşuları ile işbirliği yaparak ve onlarla birlikte çalışarak, siyasi diyalog ve ekonomik bütünleşme bağlamında gerçekleştireceğini açıklamıştır. Bu doğrultuda, AB'ye üye olmayan ancak Birlik ile yakın ekonomik, sosyal ve siyasi ilişki içerisinde olan Avrupa Ekonomik Alanı¹ ülkelerinde (Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn) olduğu gibi bazı AKP ülkeleri ile de ortaklık kurmanın

¹ Avrupa Toplulukları ile EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması) üyesi 7 ülke (Avusturya, Finlandiya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç) arasında 2 Mayıs 1992'de imzalanan ve 1 Ocak 1994'de yürürlüğe giren Anlaşmadır. Anlaşmanın amacı, taraflar arasında, iç pazara ilişkin Topluluk müktesebatı temelinde malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanmasıdır. İsviçre, 6 Aralık 1992'de yapılan referandumun olumsuz sonuçlanması üzerine Avrupa Ekonomik Alanı'nın dışında kalmıştır. 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in AB'ye katılmaları üzerine, söz konusu Anlaşmaya taraf olarak yalnızca İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç kalmıştır.

ötesine geçilebileceği düşünölmektedir. Koşulluluk prensibi, AKP'nin Doğu boyutundaki ölkeler ile olan ikili ilişkilerinde daha çok uygulanabilir olması, özellikle bu ölkeler ile ortaklık kurmanın ötesine geçilebileceği hedefinin de daha açık bir şekilde ortaya konmasına neden olmuştur (Milcher ve Slay, 2005: 6).

AB yetkilileri 2004 yılında gerçekleşen büyük genişlemeden sonra güvenliği tam anlamı ile sağlayabilmek adına güvenlik algısını sınırlarının ötesinden başlatma söylemini gündeme getirmiş ve bunu güvenlik politikalarını yürütürken uygulayacağı bir amaç olarak ortaya koymuştur (Kahraman, 2005: 15-16). 2003 yılında Avrupa Komisyonu'nun yayımladığı *Geniş Avrupa* belgesinde de belirtildiği gibi, "Geniş Avrupa'nın" ancak güvenli bir çevrede iyi yönetim ile sağlanabileceği açıkça beyan edilmiştir. Sınırlarının hemen ötesinde yaşanacak çatışma ve sorunların AB'ye olumsuz yansımaları düşünöldüğünde, AKP kapsamında yürütölen ilişkilerin hükümetler arası bir dış politika alanının ötesinde, Birlik düzeyinde güvenlik konusunun ortak siyasi bir alana dönüştürölmesini ve daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını gündeme getirecektir. Bu doğrultuda AB, komşularıyla olan karşılıklı bağımlılık ilkesinin yönetişimini sağlama hedefi ile önemli bir bölgesel dış aktör olma amacı gütmektedir. Böylece, iyi yönetim hedefine ulaşabilmek için öncelikli olarak yakın komşularından olan Doğu Avrupa ölkelerinden başlayarak, bu ilkeyi tüm komşuları üzerinde etki sahibi olabilmek için bir araç olarak kullanmak istemektedir. Bu yüzden AKP, dış politika aracı olarak AB'nin komşuları ile ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi üyelik perspektifi olmaksızın daha da derinleştirilmesinin sağlanması hedefini güden bir politika olarak görölmelidir (Kahraman, 2005: 15-16).

2.1. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Araçları

AKP'nin araçları uygulama ve finansal araçlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Uygulama araçları; eylem planları, ölk raporları ve ilerleme raporlarıdır. Komşularla karşılıklı karar alınarak gerçekleştirilecek reformların kapsamının ve süreçlerinin belirlenmesi ile eylem planları oluşturulmakta, bu eylem planları belirlenmeden önce de Avrupa Komisyon'unun yayımladığı komşu ölkelerin genel ekonomik, siyasi ve sosyal özelliklerinin açıklandığı ölk raporları oluşturulmaktadır. Reformlar konusunda gerçekleştirilen durumu analiz edilebilmesi için de yıllık olarak Avrupa Komisyonu ilerleme raporları yayımlamaktadır.

Finansal araçlar ile kastedilen ise, AB'nin komşularına sağladığı mali yardım araçlarıdır. AKP öncesinde ve AKP'nin başlangıcından 2004 yılından 2007 yılına kadar TACIS² ve MEDA³, 2007-2013 yılları arasında AKP Ortaklık Aracı⁴ ve 2014-2020 döneminde ise Avrupa Komşuluk Aracı ile yardımlar yürütölmektedir. TACIS yardım programından AKP'nin Doğu boyutunda yer alan ölkeler yararlanırken, MEDA yardım programından ise AB'nin Güney Akdeniz'de bulunan komşuları istifade etmişlerdir. 2007 yılından sonra ise tek bir komşuluk mali yardım programı kapsamında yardımlar sürdürölmektedir.

² AB'nin Bağımsız Devletler Topluluğu ölkeleri ve Gürcistan'a tahsis ettiği teknik yardım programı.

³ MEDA (Mediterranean Economic Development Area), Avrupa-Akdeniz Ortaklığı yardım programı.

⁴ AKP kapsamında AB'nin 2007-2013 yılları arasında komşularına destekler sağladığı mali yardım aracı.

2014-2020 dönemi için AKP'nin mali boyutu Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nın yerine oluşturulan, onun devamı niteliğindeki Avrupa Komşuluk Aracı'na dayandırılmıştır. Yaklaşık 15,4 milyar Avro bütçeye sahip olan bu yeni finansal araç, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nın sınırlı esneklik, yavaş finansman ve farklılaştırma prensibinin yeterli düzeyde uygulanmaması gibi eksikliklerini tamamlamak ve onu güçlendirmek için inşa edilmiştir (The European Neighbourhood Instrument (ENI), 2017). Avrupa Komşuluk Aracı, komşu ülkeler ile AB'nin ilişkilerindeki siyasi farklılaşmalarla dikkat çekerek ilişkilerin sürdürülebilir olabilmesi açısından koşulluluk politikasının daha etkin bir şekilde uygulanması hedefine yardımcı olmaktadır. Avrupa Komşuluk Aracı altında dört temel program desteklenmektedir:

- Komşu ülkeler ile sürdürülen ikili programlar;
- Doğu ve Güney Boyutu için bölgesel programlar;
- Erasmus+ ve Komşuluk Yatırım Aracı'nın finansmanı için geniş bir AKP Programı;
- Üye devletler ve komşu ülkeler arasındaki sınır-ötesi işbirliği programları.

Komşu ülkelerin Avrupa Komşuluk Aracı dışında kalan diğer tamamlayıcı AB araç ve programlarından yararlanmaları da söz konusu olmaktadır. Bunların en önemlilerinden bazıları ise Kalkınma-İşbirliği Aracı, Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Aracı, İstikrar Aracı gibi küresel politikaları kapsayan tematik programlardır. Avrupa Komşuluk Aracı'nın temel öncelikleri şu şekilde özetlenebilir:

- İnsan hakları ve hukuk kurallarının teşvik edilmesi, sivil toplum ve demokrasinin komşu ülkelerde geliştirilmesi;
- Sürdürülebilir ve kapsamlı ekonomik, sosyal ve coğrafi büyümenin sağlanması;
- AB iç pazarı ile bütünleşmenin geliştirilmesi;
- Öğrenci değişimi ve sivil toplumu kapsayan halklar arasındaki iletişim ve hareketlilik;
- Sınır-ötesi işbirliğini kapsayan bölgesel bütünleşme (European Union External Action Service, 2014a).

2.2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Temel İlkeleri

AKP; koşulluluk, siyasi farklılaştırma, ortak sahiplenme, karşılıklı hesap verebilirlik, sivil toplum ortaklığı ve kadının toplumdaki özel rolünün belirlenmesi ilkeleri üzerine kurulmuştur (European Commission and European Union External Action Service, 2011: 2). Koşulluluk ile komşuların AB mevzuatına uyumu ve/veya bu mevzuata yakınlaştırılması hedeflenmektedir. AB mevzuatına uyum gösterildiği ölçüde komşu ülkelere AB nezdinde sunulan kazanımlar söz konusu olabilmektedir. Bu durum, ulusüstü bütünleşme için AB'nin aday ülkelerle gerçekleştirdiği müzakere süreçlerindeki koşulluluk prensibi ile benzerlikler içerse de, hükümetler arası düzeyde gerçekleşen “yumuşak” düzeyli bir koşulluluktur. Siyasi farklılaştırma ile her bir komşu ülkenin kendi kapasiteleri doğrultusunda reform süreçlerinin belirlenmesini ifade edilmektedir. Komşu ülkelerin reform süreçlerini içselleştirerek ulusal iç reform stratejilerine dönüştürmesi ise ortak sahiplenme olarak açıklanmaktadır. Sivil toplum ortaklığı ise komşu ülkelerdeki sivil toplumun sesinin daha gür çıkması ve kamuoyu oluşturulması ile siyasal elitlere baskı ve karşılıklı hesap verebilirliğin artırılması olduğundan, AKP'nin yürütülmesi ve başarısı için önem arz etmektedir. Özellikle sivil toplum ortaklığı ile AB, ekonomik ve siyasal elitlerin yanında ülke halklarına da ulaşmak

istediğini açıkça belirtmekte ve AB ile bütünleşme sürecinde toplumlararası iletişimin önemine vurgu yapmaktadır. Komşu ülkelerde toplumun nerdeyse yarısını oluşturan kadınların gelişmemiş ekonomik, sosyal ve siyasal yapı içinde kendilerini öne çıkartmaları imkansızdır. Kadınların siyasal ve ekonomik hayata katılımlarının arttırılması, toplumların gelişimleri ve dönüşümleri açısından önemlidir. Bu ilkeler 2011 yılında değişen komşuluk ilişkileri çerçevesinde yayımlanan yeni komşuluk politikası strateji belgesinde bir kez daha vurgulanmıştır (European Commission ve European Union External Action, 2011: 2).

3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN DOĞU BOYUTU VE DOĞU ORTAKLIĞI

AKP'nin Doğu boyutunda Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Moldova ve Gürcistan yer almaktadır (European Union External Action Service, 2013). AB bir "yumuşak güç" (soft power) olarak bu ülkelere çeşitli siyasal ve ekonomik yaklaşımlarda bulunmaktadır. AB'nin Doğu Avrupa'da bulunan ortakları ile münasebetinde karşılıklı bağımlılık ilkesi göze çarpmaktadır. AKP'nin Doğu boyutunda bulunan Belarus hariç, diğer beş ülke AB ile tam olarak resmi ilişki içerisindedirler. Belarus'daki demokrasi ve insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek bu ülke ile imzaladığı ortaklık ve işbirliği anlaşmasını 1997 yılında askıya alan AB, Belarus'u AKP kapsamına almasına rağmen, ülkede halen ciddi insan hakları ve demokrasi ihlallerinin bulunması sebebiyle Belarus ile AKP Eylem Planı ve Ülke Raporu oluşturulmamıştır. Belarus sadece Doğu Ortaklığı kapsamında çeşitli panellere katılmakta ve sivil toplum ortaklığı gibi birkaç programdan yararlanmaktadır (European Union External Action Service, 2014b).

AKP'nin ikili çerçevede yürütülmesi konusunda ortaya çıkan güçlükler ve Doğu boyutunda yer alan ülkelerde reformların istenilen düzeyde gerçekleştirilememesinden dolayı, AB'yi çeşitli farklı platformlar oluşturmaya yöneltmiştir. Bunun sonucunda AB, AKP içinde yer alan altı Doğu komşusunu kapsayan, bu ülkeler arasında karşılıklı fikir alışverişlerinin, deneyimlerinin ve reform süreçlerinin paylaşılmasını ve taraflar arasında ortaklık ve danışma platformlarının oluşturulmasını sağlayacak Doğu Ortaklığı mekanizmasını kurmuştur (Huff, 2011: 7).

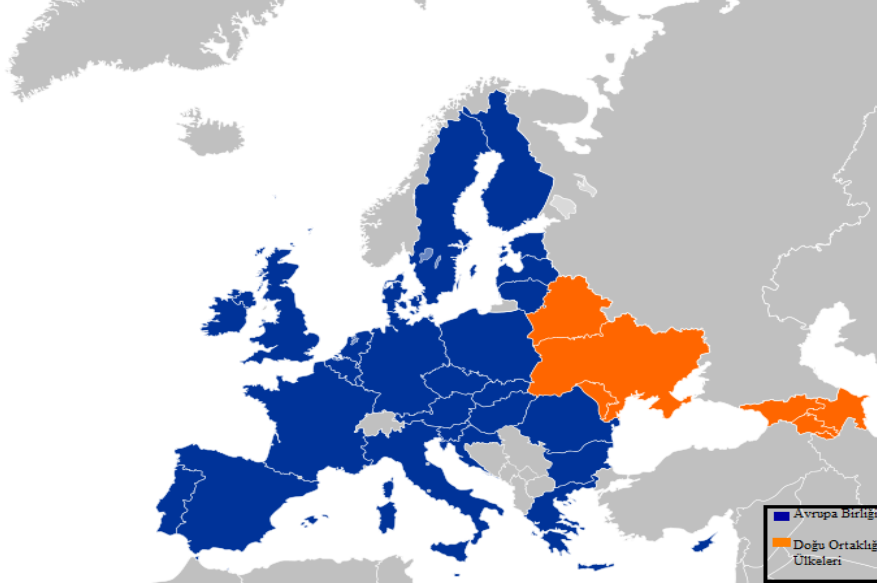
2009 yılında Prag Zirvesi'nde kabul edilen Doğu Ortaklığı, AKP kapsamında ikili boyutta yürütülen ilişkileri çok taraflı platformlara aktararak AKP'yi tamamlayıcı bir görevi yerine getirmesi hedeflenmektedir. Yine bu zirvede AB, ilişkilerin siyasal farklılaştırma ve koşulluluk politikasına dayalı olarak yürütüleceğini açıklamıştır. AKP'nin ikili boyutuna ek olarak Doğu Ortaklığı kapsamında çok taraflı boyutu oluşturan dört platform bulunmaktadır. Bunlar;

1.*Demokrasi, İyi Yönetişim ve İstikrar Platformu*: Sivil toplumun, etkili demokratik devlet yapılarının oluşturulması hedeflenmektedir.

2.*Ekonomik Bütünleşme ve Mevzuat Uyumu*: Etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgeleri oluşturulması için müzakerelerin yapılması ve AB pazarına uyumun gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

3.*Enerji Güvenliği*: Enerji arzı, geçiş yolları, çeşitliliği ve bu konuda AB ve komşu ülkeler arasındaki bağlantının arttırılmasını hedeflemektedir.

4.İnsandan İnsana İletişim: Bilgi toplumu, medya, kültürel işbirliği, eğitim ve araştırma gibi konularda taraflar arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır (European Union External Action Service, 2014).

Şekil 1: Doğu Ortaklığı Ülkeleri

Kaynak: European Dialogue “*Eastern Partnership Map*”, <http://eurodialogue.org/Eastern-Partnership-Map>, (05.07.2018).

Doğu Ortaklığı kapsamında AB tarafından doğu komşularına ortaklık anlaşmaları önerilmektedir. Komşularla daha önce imzalanan ortaklık ve işbirliği anlaşmalarının yerini, daha derin bir bütünleşmeyi mümkün kılacak olan ortaklık anlaşmalarının alması için müzakerelerin yapılması, Doğu Ortaklığı'nın en önemli amaçlarındandır. Ortaklık anlaşmaları, komşu ülkelerdeki yatırım ve ticaretin geliştirilebilmesi için etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgelerinin kurulmasını hedeflemenin yanında, AB müktesebatı ile yasama uyumunu, iyi yönetim ve istikrarlı bir devlet ve siyaset yapısını tesis etmeyi amaçlamaktadır (Börzel, 2009: 31). Ortaklık Anlaşmaları, etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgeleri ile Doğu Ortaklığı ülkelerinin yasama mevzuatının AB müktesebatına uyumlaştırılması hedefi AB'nin sunacağı ödüllerle eşgüdümlü olmaktadır.

AB, komşu ülkelerdeki reformların sürdürülmesini sağlamak amacı ile 2010-2013 yılları arasında bu ülkelere 2,5 milyar Avro mali yardım yapmıştır. Bu kapsamda ikili programlar doğrultusunda Ukrayna'ya 389, Moldova'ya 308, Gürcistan'a 208, Azerbaycan'a 75, Ermenistan'a 182, Belarus'a ise 41,5 milyon Avro yardım yapılmıştır. Mali yardımların ve reformların devamlılığı konusundaki önem dikkate alındığında, AB'nin orta ve uzun vadede Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyal, siyasi ve ekonomik sistemi dönüştürücü etkisi kaçınılmaz olacaktır. 2014-2017 yıllarında da Doğu Ortaklığı ülkeleri 2,8 milyar Avro yardım almıştır. 2018-2020 döneminde mali yardımlar Avrupa Komşuluk Aracı kapsamında sürdürülecektir (European Union External Action Service, 2018b).

4. RUSYA FEDERASYONU'NUN AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

AB'nin Doğu boyutunda yer alan lkeler Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra dağılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) bağımsızlıklarını kazanmışlardır. SSCB'nin parçalanmasından sonra kurulan RF'nin bu ülkelerle güçlü tarihsel, sosyal, toplumsal ve ekonomik bağlara sahip olması, AB ile daha ileri bütünleşme aşamasına geçmek isteyen Doğu Ortaklığı lkeleri açısından bir ikilem oluşturmaktadır. Nitekim, bağımsızlığını kazanan ülkeler dahil bu ülkeler üzerindeki kontrolünü kaybetmek istemeyen RF bir tarafta, bu ülkelerle mevzuat uyumu ve işbirliği gerçekleştirerek daha da yakınlaşmak isteyen AB ise diğer tarafta, bir rekabet içerisinde oldukları gözlenmektedir. RF zaman zaman ülkelerin kendisine olan borçlarını koz olarak kullanmakta, ihracat yasakları uygulamakta ve neredeyse tüm ülkelerin içinde veya aralarında mevcut olan çatışmaları körüklemektedir (Schffer, 2011: 5-6).

RF, AB'nin coğrafi ve demografik açıdan en büyük komşusu, ticari anlamda nc büyük ortağı ve AB'nin en büyük enerji ortaklarındandır. RF'nin dünyanın en büyük enerji ihracatlarından biri olması yanında AB'nin de dünyanın en büyük enerji ithalatlarından olması iki taraf arasındaki karşılıklı bağımlılık dengesini keskinleştirmektedir (Eufocus, 2010:1). AKP'yi sıfır toplamly oyuna benzeten RF, bu yüzden AKP'ye dahil olmak istemediğini açıklamıştır. AKP'ye dahil olmadığı gibi AKP içinde olan Doğu komşularının da AB ile bütünleşmelerini veya yakınlaşmalarını istememektedir. Öte yandan, RF'nin Doğu Ortaklığı'ndaki komşu ülkelerde yaşanan i çatışmaları zaman zaman körüklemesi AB'yi ve blęe ülkelerini rahatsız etmektedir. RF'nin 2013 yılında AB'nin önerdiği ortaklık anlaşmasını imzalamaması için Ukrayna'ya baskı yapması, Ukrayna toprağı olan Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın kendisine olan borcu konusunda baskı yapması, AB'nin Ukrayna için ek yardım programını oluşturmasına sebep olmuş ve AB Ukrayna'ya en az 11 milyar Avro'luk kredi ve hibeyi kapsayan programı 5 Mart 2014'te oluşturmuştur (European Union External Action, 2014b). Yine AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamasından dolayı Moldova'dan RF'ye gerçekleşen şarap ithalatını yasaklamış ve bu ülkeyi cezalandırmak istemiştir (BBC News, 2013).

ıkarları doğrultusunda blęe istikrarını bozmayı dahi göze alan ve komşu ülkelerin hükümetlerini zora sokmak isteyen RF, bu ülkelerdeki ayrılık hareketlere destek vermektedir (Emerson, 2004:4). Ukrayna'nın doğusundaki ayrılık birimler, Moldova içindeki ayrılık Transdinyester, Gürcistan içindeki ayrılık Güney Osetya ve Abhazya gibi birimler RF'den destek almaktadır.

AB'nin Doğu Ortaklığı içinde işbirliği ve entegrasyonu en ileri düzeyde oluşturduğu ülkeler i karışıklığa veya RF'nin açıkça askeri müdahalesine uğramış ülkelerdir. AB ile daha yakın ilişki kurma isteği ülkelerin karışıklıklarının daha da artmasına sebep olmuştur. 2008 yılında Gürcistan'ın sınırları içindeki ayrılık Güney Osetya'ya sert askeri müdahalede bulunması RF'nin Gürcistan'a olan müdahalesini doğurmuş ve 5 gün süren Rusya-Gürcistan Savaşı yaşanmıştır. Bunun sonucunda Gürcistan Güney Osetya ve Abhazya'dan çekilmiştir. RF ise ayrılık birimler Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız devlet olarak tanımıştır (Reuters,

2009). Ukrayna'nın AB ile yakın işbirliği de RF müdahalesine ve ülkenin bölünmesine yol açmış, Batı Ukrayna AB yanlısı, Rus kökenli vatandaşların çoğunlukta bulunduğu Doğu Ukrayna RF yanlısı ayrılıkçı bir pozisyon almıştır. AB Ukrayna krizinin başladığı günden bu yana yumuşak güç enstrümanlarını kullanarak Rusya'ya ekonomik yaptırımlar gerçekleştirmiş ve Ukrayna hükümetine ekonomik yardımları arttırarak karşılıklı bulunmuştur. Bu süreçte 15 Milyar Avro'luk mali yardım paketi Ukrayna'ya sunulmuştur (Carnegie Endowment for International Peace, 2018). 2020-2027 AB bütçesinde de Ukrayna için mali yardımın daha da arttırılması beklenmektedir.

AB ile Ortaklık Anlaşması gerçekleştireceğini açıkladıktan Rusya'dan gelen baskıların daha artması ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi Ukrayna'nın AB'yi tercih etmesiyle Ukrayna zor durumda kalmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrası Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı bölgeler olan Donetsk ve Luhansk bölgelerinde şiddetli çatışmalar Ukrayna'nın parçalanmış bir devlet durumuna düşürmüştür. Çatışmalar sonrası Donetsk ve Luhansk bağımsızlık ilan etmişlerdir. Ukrayna'nın AB ile daha yakın ilişki kurması durumunda RF bu bölgeleri de bağımsız cumhuriyetler olarak tanıması krizin daha da büyümesine vesile olacaktır. Nitekim RF 2017 yılından itibaren ayrılıkçı birimlerin bastırdığı pasaportların geçici olarak kabul etmiştir. (BBC News, 2017)

Enerji arzı, taşımacılığı ve güvenliği açısından da Doğu Ortaklığı AB için önemlidir. AKP'nin Doğu boyutunun ve Doğu Ortaklığı'nın başarısının önündeki en büyük engellerden biri olarak görülen RF'ye karşı olan enerji bağımlılığını AB azaltmalıdır. Alternatif enerji arzı ve yollarını geliştirmek amacıyla çeşitli projeler üzerinde bölge ülkeleri ile istişarelerde bulunmaktadır. 2017 yılının Haziran ayında Moldova'da Doğu Ortaklığına dahil ülkelerin dış işleri ve enerji bakanları ile AB Komisyonu yetkilileri ve AB'nin genişlemeden ve komşuluk politikasından sorumlu komiserinin katıldığı toplantıda enerji ve sektörel işbirliği konularında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Enerji arzı, güvenliği, iletimi ve maliyeti konularında 2020 yılı ve sonrasında Doğu Ortaklığı nezdinde işbirliğinin arttırılması kararı alınmıştır (European Commission, 2017d). Bu sayede AB'nin Doğu komşularının istikrarını bozma girişiminde bulunacak RF'ye karşı daha etkin ve hızlı cevap verebilmesi mümkün olabilecektir. AB'nin Doğu Ortaklığı projesinin başarısı RF ile dengeli ve yönetilebilir ilişkiler kurulabilmesinden geçmektedir.

RF ile AB arasındaki ilişkiler, 2003 yılında St. Petersburg Zirvesi'nde ilan edilen Stratejik Ortaklık kapsamında sürdürülmektedir. 1997 yılında imzalanan RF-AB Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması üzerine dört alan daha inşa edilerek Stratejik Ortaklık kurulmuştur. Bu dört alanın kapsamı ise şöyledir: Ortak ekonomik alan; ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanı; ortak dış ve güvenlik alanı; ortak araştırma, eğitim ve kültür alanı. Bu alanlar doğrultusunda ortak mevzuat uyumu gerçekleştirilip iki taraf arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi, başta enerji olmak üzere ulaşım, telekomünikasyon ve çevre alanlarında işbirliği yapılması, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, yasa dışı göçün önlenmesi, sınır ötesi suçlar ve terörizm gibi konularda ortak politikalar üretilmesi hedeflenmektedir (Eufocus, 2010: 7).

Enerji bağımlılığı açısından değerlendirilecek olunursa, AB ve Rusya doğal enerji ortaklarıdır. AB'nin komşuluk politikası ilan edilmeden önce %50 olan enerji bağımlılığının 2030 yılında %70'e çıkacağı hesaplanmaktadır (European Security Strategy, 2003: 3) Avrupa Komşuluk Politikası ilan edilmeden kısa süre önce Avrupa Enerji Güvenliği Strateji Belgesinde ilan edilen bu durum günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Nitekim Avrupa Komisyonu 2014 yılında yayımladığı Avrupa Enerji Güvenliği Strateji belgesinde AB'nin tükettiği enerjinin %54'ünü ithal ettiğini açıklamıştır.(European Energy Security Strategy, 2014:1). 2030 itibari ile dünya enerji talebinde %27 artış öngörülmesi, AB'nin de enerji talep ve bağımlılığının artması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda günümüzde enerji ithalatının tüm AB ithalatı içindeki payının %20 olması enerji başlığının en önemli politika alanlarından biri olduğunu göstermektedir. AB'nin toplam tükettiği petrol ve doğalgazın %33'ünü RF'den ithal etmesi Doğu Ortaklığı projesinin hassasiyetini ortaya koymaktadır. RF gaz kartını öne sürerek AB'nin komşuları ile ilişkilerini frenlemesi için baskı ve tehditlerde bulunmaktadır. RF bunu Ukrayna ile AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığını kullanarak ve Ukrayna'daki transit boru hatlarına gaz akışını keserek gerçekleştirmektedir (Reuters, 2018). Yüksek oranda enerji bağımlısı olan AB'nin bu durumu bertaraf etmek amacıyla alternatif enerji yatırımlarını ve enerji arzı çeşitliliği ile buna müteakip enerji güvenliğinin sağlanması için daha etkili ve sonuca dayalı politikalar üretmesi gerekmektedir (European Energy Security Strategy, 2014:1-3). Bu bağlamda RF'yi dışarıda bırakan Güney Gaz Koridoru'nun başarısı için Azeri petrol ve doğalgazının AB açısından önemi büyüktür. Güney Kafkasya'daki siyasi ve askeri sorunların çözümü de ayrıca Azeri doğal gaz ve petrolünün arz ve taşımacılığını da kolaylaştıracaktır. Azerbaycan'ın Şah Deniz 2 sahasındaki doğal gazın Gürcistan üzerinden Güney Kafkasya Petrol boru hattı ile Batı'ya taşınabilmesi ve bölgesel istikrarın sürdürülmesi, AB'nin bu ülkeler ile olan ilişkilerinin güçlendirilmesi sonucunda mümkün olabilecektir (Azernews, 2017).

5. DOğU ORTAKLIğI İLE İLİŞKİLER VE YENİLENEN AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

AKP'nin oluşturulduğu 2004 yılından bu yana politikanın sürdürülebilirliği konusunda bir takım olumlu ve olumsuz yönler ortaya çıkmıştır. AKP kapsamında bu yönlerin ortaya çıkartılabilmesi ve böylece AB'nin Doğu komşuları üzerindeki başarı veya başarısızlık değerlendirmesi yapılabilmesi için, bu ülkelerin ne derece reformları gerçekleştirip içselleştirdikleri ve ulusal stratejilerine dahil ettikleri önem kazanmaktadır.

Komşu ülkeler açısından olumlu gelişmelere bakıldığı zaman, AKP kapsamında gerçekleştirilen sivil toplum ortaklığı, demokrasi ve insan hakları konusunda zayıf olan ülkelerde sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi önemlidir. Yine sürekli olarak AB mali yardımlarının arttırılması reformların itici gücü olarak değerlendirilmektedir. Reform yürütülürken ortak sahiplenme ile tarafların reformlara destek çıkması başarı açısından da önem arz etmektedir. AB genişleme süreçlerinde kullandığı koşulluluk politikasını AKP kapsamında yalnızca doğulu komşularla olan ilişkilerinde kullanmaktadır. Ancak burada kastedilen koşulluluk "yumuşak" (soft) koşulluluk olarak nitelendirilmelidir. Bu vesile ile ödül ve ceza sistemi devreye sokularak ülkelerin reform süreçlerinin hızlandırılması

amaçlanmaktadır. Vize kolaylaştırma ve serbestliği, daha fazla ekonomik bütünleşme, etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgelerinin kurulması, sektörel ortaklık, mali yardımların artırılması bu ödüllerin en önemlileridir (Ataç, 2012: 3). Aday ülkelerdeki reform süreçlerinde yavaşlama ya da askıya alınma durumu söz konusu olduğunda ise, AB vaat ettiği yardımları kısmakta veya ihlallerin niteliğine göre tamamen kesmektedir.

AKP kapsamında tam üyelik müessesesinin bulunmaması, çeşitli dönemlerde AB'ye üyelik taleplerini dile getiren özellikle Ukrayna ve Moldova gibi ülkelerin ısrarları ile karşılaşılacaktır. Doğu komşuları, AB'nin AKP kapsamında sunduğu pek çok ödüle rağmen, AKP kapsamındaki reformlarla ilgili karşılaştıkları yüksek uyum maliyetlerinden dolayı reform süreçlerini ağırdan alabilmektedirler. Yine komşuların kapasitelerinin zayıf olmasından, bazı politikaları uygulamak istemeyişlerinden ve uyum gerektiren siyasi alanların ülkeden ülkeye farklılık göstermesinden dolayı reform süreci tek bir istikamette yürütülememektedir.

AB'nin özellikle enerji konusu başta olmak üzere bağımlı olduğu ticari ve ekonomik alanlarda kendi çıkarını düşünerek ülkelerin reformlar konusunda gösterdiği başarısızlıkları ve ihlalleri görmezden gelmesi, AKP sürecindeki reform ve bütünleşme aşamalarını zayıflatmaktadır. Örneğin Azerbaycan ile gerçekleştirilen ilişki buna örnektir. RF'ye olan enerji bağımlılığını azaltmak isteyen AB, enerji arzı çeşitliliğini arttırmak için demokrasi ihlalleri konusunu görmezden gelebilmektedir (Wolczuk, 2004: 22).

AKP'nin komşu ülkeler üzerindeki etkisi bu ülkelerdeki ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bu da AB'nin yeni mali komşuluk aracı olan Avrupa Komşuluk Aracı ile gerçekleştirilecek kapsamlı teknik ve mali yardımlara bağlı olacaktır. Yeni komşuluk aracı ile daha kapsamlı yardımlar sağlanabilmesi hedefi doğrultusunda, AB'nin Doğu komşusu olan ülkelerin ticari ve kurumsal altyapılarının geliştirilmesinde ve özel sektörün kalkındırılmasında kapasite artırıcı girişimlerde bulunabilmesi için AB daha fazla inisiyatif almalıdır. Vizesiz seyahat rejimi entegrasyona daha istekli ortaklara sağlanmıştır. Moldova 2014 yılında, Ukrayna ve Gürcistan 2017'de Schengen Bölgesine kısa süreli vizesiz seyahat rejimine sahip olmuşlardır (European Commission, 2018c). Genellikle turistik seyahatleri kapsayan kısa süreli vize serbestisi önemli bir gelişme olsa da AB'ye üyelikten tamamen yoksun bırakılan Avrupa'nın doğusundaki komşu ülkeler, iç pazara giriş ödülü ve vize serbestleştirilmesi gibi uygulamalar bağlamında gerçekleşen reformlar doğrultusunda yeterli bir itici güç yaratamayabilir. Bu yüzden, ulus üstü bütünleşme yerine hükümetler arası bir yaklaşımın AB tarafından ortaya konulması, genişleme ajandasında yer almayan Doğu Ortaklığı üyelerinde reformların daha yavaş gerçekleştirilmesinin veya bir kenara itilmesinin temel nedenlerinden biridir.

Genişlemeden sonra AB'ye üye olan yeni ülkeler ve yeni komşular arasındaki ilişkilerin yarattığı olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması amacıyla olan AB, Doğu komşularının kazanımlarını sürekli arttırarak, onlarla bütünleşmeyi derinleştirerek bu ülkelere siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümleri konusunda teknik destekler sağlayarak karşılıklı mevzuatların yakınlaştırılması gerçekleştirebilir. Karşılıklı ve kapsamlı mevzuat uyumu, AB

dışında kalan Avrupalı ortaklarla birlikte *Avrupalılaşma* dūřüncesini canlandırıp, *Avrupalılılık* algısının geliştirilmesini sağlayabilecektir (Milcher ve Slay, 2005: 17).

Öncelikle AKP, AB'ye üyelik perspektifi olmadan Doğu komşuları ile bütünleşme sağlanarak onların ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda dönüştürülmesi projesidir. Çeşitli ödülleri sunularak AB normlarına endeksli olarak dönüşüm, asıl yapılan vurgudur. AB, sınırları boyunca ve ötesindeki istikrar ve güvenliği nasıl temin edeceğine ilişkin tartışma ve ikilemlere de AKP ile son verme amacını ortaya koymuştur (Milcher ve Slay, 2005: 17). AKP aynı zamanda iç çatışmalarla istikrarsız durumda bulunan Doğu komşularının bulunduğu bölgede büyük bir bölgesel ve küresel güç olan AB tarafından sunulan önemli bir bölgesel barış projesi olarak görülmelidir. Komşular arasındaki çatışmaları sona erdirmeye, komşular içindeki iç çatışmaların ortadan kaldırılması, bunlara müteakip taraflar arasındaki serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, vize serbestisi başta olmak üzere sınırların açılması ve ortak bir Avrupa ülküsünün Doğu komşularında da içselleştirilmesi ve *Avrupalılaşma* hususunun Avrupa kıtasının tamamında gerçekleştirilmesi, 2003 yılında *Geniş Avrupa* belgesinde ilan edilen güvenli ve istikrarlı kıta Avrupası amacının sağlanması ile mümkün olabilecektir.

AB'nin Doğu Avrupa komşuları Kopenhag Kriterleri göz önüne alındığı zaman aday ülke olarak tanımlanabilecekleri halde AB tarafından onlara "altın havuç" olarak adlandırılan üyelik ödülünün verilmemesi ve AKP ile üyelik öngörmeyen çeşitli ödüllere dayalı bir bütünleşme önerilmesi fikri, komşuların Birlik mevzuatına uyum konusunda üstlenecekleri maliyetleri karşılaması göz önüne alındığında "gümüş havuç" olarak dahi görülmemektedir (Browning ve Christou, 2010: 117-118). Bu sebeple Doğu Avrupa'da bulunan komşularının AB ile kapsamlı bir bütünleşme sağlamalarının zor olmasının yanında, gönüllü olarak RF ile yakınlaşmayı seçmeleri veya RF'nin baskılarının sonucunda RF'ye yakınlaşmaları tehlikesi de bulunmaktadır. Çünkü AKP'nin uzun dönemde dahi AB'ye üyelik ihtimalini içermemesi Doğu komşularını tatmin etmemektedir. Öte yandan, AKP içerisinde yer almasına rağmen otokratik bir yönetime sahip olan Belarus, AKP kapsamında AB ile resmi bir işbirliği içine girmek için herhangi bir girişimde dahi bulunmamıştır. Yine önceden AB ile daha kapsamlı bir bütünleşme aşamasına geçme talebini ortaya koyan Ermenistan dahi, AB'nin kendisine önerdiği etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesinin de kurulmasını hedefleyen ortaklık anlaşmasını reddetmiş, tercihinin RF'nin önderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmak olduğunu açıklamıştı (Browning ve Christou, 2010: 117-118).

Genel anlamda AKP kapsamında AB'nin Doğu boyutu ülkeleri içerisinde Ukrayna ile olan ilişkileri incelendiği zaman, Ukrayna'nın AB'nin en büyük ticari ortağı olduğu görülmektedir (Eurostat, 2017). Doğu Ortaklığı kapsamında AB ile en yakın ve entegre ilişki kuran ülkeler Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'dır. (European Parliament, 2017). Doğu Ortaklığı kapsamında ilişkileri şekillendiren ve yönlendiren etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgelerini de içeren ortaklık anlaşmalarının AB ve komşuları arasında hükümetler arası düzeyde gerçekleştirilmesi açısından Doğu Ortaklığı'nı da ikiye ayırmak gerekmektedir. RF ile Gümrük Birliği'ni tercih eden Belarus ve Ermenistan ve henüz Dünya Ticaret Örgütü üyesi olamadığı için Azerbaycan ile ilerleme sağlanamaması bir tarafta ve Ortaklık Anlaşması'nın

tamamlandığı Ukrayna, Gürcistan ve Moldova ile ilişkilerin daha ileri boyutlarda olması diğer tarafta değerlendirilmelidir. AB, ortaklık anlaşmasını gerçekleştirdiği ülkeler üzerinde koşulluluk yoluyla daha fazla etki sahibi olacak, diğer ülkeler nezdinde siyasi “farklılaştırma” ve “esneklik” yoluyla daha düşük düzeyli ilişki içinde ve etki alanının da oldukça sınırlı olduğu bir durumda kendisini bulacaktır. Her ortak ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre AB’nin ikili düzeyde bu ülkelerle müzakereleri gerçekleştirmesi farklılaştırma prensibi adı altında AKP’nin başlangıcında sunulmuştur. Bu prensibin belli gelişmeler sağlasa da yeterince etki edememesi AB’nin doğu komşuları ile ilişkilerini her koşul ve şartta ilerletebilmesi için esneklik politikasının farklılaştırma politikasına paralel sürdürülmesi gerekmektedir. Esneklik ile kastedilen farklılaştırma yolu ile AB Müzakere sürecinde sınırlı gelişme gösteren hatta AB tarafından ilan edilen politika ve ileri işbirliği sürecine girmek istemeyen ülkelere yönelik programların hazırlanmasıdır. Esneklik politikası daha ileri farklılaştırma prensibi sunarak Doğu Ortaklığı içinde daha fazla ikili düzeyde ilişki ve daha dar alanlara odaklanan bir işbirliği süreci de oluşturmaktadır.

Ticari açıdan incelendiğinde, Azerbaycan dışındaki Doğu Ortaklığı ülkeleri AB ile asimetrik bir ilişki içerisindedir. AB ile olan ticaretlerinde ciddi ticaret açıkları vermektedirler. Azerbaycan ise AB’ye gerçekleştirdiği enerji ihracatı sebebi ile AB ile olan ticaretinde önemli ölçüde bir ticaret fazlası vermektedir (European Commission, 2018a). AB’nin Doğu komşularının AB ile olan ticaretlerindeki payı çok düşük olsa da ekonomik ve ticari anlamda Doğu komşuları AB’ye yüksek oranda bağımlıdır. Doğu komşuları açısından 2017 yılı toplam ticaret verileri ışığında, AB tüm komşu ülkeler nezdinde ilk iki sırada yer almaktadır. Ukrayna, Ermenistan, Moldova, Azerbaycan ve Gürcistan’ın toplam ticaretleri içerisinde AB ilk sırada, Belarus’un toplam ticareti içerisinde ise AB ikinci sıradadır (European Commission, 2018b). AB ile daha etkili kurumsal siyasi bağlantı ve ekonomik bütünleşme Doğu komşularının ekonomik, siyasal, sosyal gelişim ve dönüşümleri açısından büyük önem arz etmektedir.

Gürcistan ve Moldova ile AB arasında imzalanan, etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgelerini de içeren ortaklık anlaşmaları 2016 yılının Temmuz ayında yürürlüğe girmiştir (European Parliament, 2017). RF’nin önderliğinde kurulan Gümrük Birliği’ne Ermenistan’ın katılma kararı almasının ardından ise AB 2017’nin Şubat ayında Ermenistan ile Kapsamlı ve Geliştirilmiş İşbirliği Anlaşması’nın müzakerelerini tamamlamıştır (European Commission, 2017). Müzakereleri tamamlanan bu anlaşma 24 Kasım 2017’de gerçekleşen Doğu Ortaklığı Zirvesinde Ermenistan ve AB arasında imzalanmıştır. (European Union External Action Service, 2018). Ermenistan’ın RF ile Gümrük Birliği’ni tercih etmesine rağmen AB, RF ile ilişkilerinde dengeyi güçlendirmek ve bölgesel etkinliğini arttırabilmek adına Ermenistan ile işbirliğini sürdürmesi gerekmektedir.

Avrupa Komisyonu 18 Kasım 2015 tarihinde değişen bölgesel şartlara uyumlu olarak AKP’nin yeniden gözden geçirilmesini içeren bir politika belgesi yayımlamıştır. AKP’nin Doğu boyutunda yer alan komşuları ile ilişkilerinin gelecek perspektifini de çizen bu belge AB’nin Doğu komşuları ile ilişkilerini geliştirme konusunda kararlılığını ifade etmektedir. Birlikte çalışılacak öncelikli alanların yeniden belirlenmesi adına 12 yıllık AKP deneyiminin

yeni ihtiyaçlara paralel olarak gözden geçirilmesini gerektirmiştir (European Commission, 2015:2).

Yeniden gözden geçirilen ve gelecekte ilişkilere uyarlanacak AKP kapsamında siyasi farklılaştırma ve karşılıklı uyumun etkisinin arttırılması başlıca önceliklerdir (European Commission, 2015:3). AB bu yeni perspektifi ile evrensel standartlar doğrultusunda komşuları ile ilişkilerinde zorunlu tuttuğu; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğu, serbest pazar ekonomisi gibi konularda ülkelerin kendi isteklerine bağlı olarak onlara esnek bir yol sunmaktadır. Komşu ülkelerin kendi inisiyatifleri doğrultusunda AB ile ortaklık kurma niyetlerinin farkında olan AB, daha esnek bir AKP modelini ortaklarına sunmaktadır. Doğu boyutunda farklı ilişki biçimlerinin ortaya çıkması doğrultusunda iki kategoriye ayrılan ülkelerin varlığı göz önüne alındığında, AB'nin yeni perspektifi ile ortaklarını küstürmeyen, daha pragmatik politikalara dayalı bir AKP ve Doğu Ortaklığı modeli karşımıza çıkmaktadır. Bunun gerekçesi olarak da dışarıdan dayatılan evrensel normları ilgili ülkelerin kabul etme konusundaki isteksizlikleri ve kurumsal sistemlerinin kısa vadede buna uygun olmamasıdır. Ayrıca, enerji arzı, güvenliği ve taşımacılığı konusunda RF'ye olan bağımlılıklarını azaltma politikası güden Doğu boyutundaki komşuların önemli bir yer tutması da AKP kapsamında esnekliği daha fazla ön plana çıkartan bir politika değişikliğini gerekli kılmaktadır (European Commission, 2015: 2-3).

Doğu Ortaklığı'nda yer alan ülkelerdeki iç çatışmaların önlenmesi, terörizmle mücadelenin insan hakları kurallarına uygun bir şekilde sürdürülmesi ve bu ülkeler içindeki radikal gruplara karşı mücadele, AB ve ortaklarının güvenlik alanındaki işbirliğini gerektirmektedir. Doğu boyutundaki ilerlemenin en önemli engeli olan RF'nin olumsuz etkisini azaltabilmek, “zorlamayı” içeren koşulluluk yerine siyasi “farklılaştırma” ve ortaklık ilişkisinin arttırılmasını içeren “esneklik” prensibinin yenilenen AKP politika belgesine dahil edilmesi, AB'nin komşu ülkelere yönelik algısının geç de olsa daha gerçekçi bir siyasi düzleme oturmasını ve komşuları ile ilişkilerinde daha etkili olmasını sağlayacaktır. Ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlık içerisinde bulunan doğu ortaklarına AB kısa vadede üyelik perspektifi sunamayacağından, kendileri ile benzer geçmişe sahip ancak siyasi koşulluluk ilkesi doğrultusunda takip edilen ve adaylık sürecinin sonuçlanmasıyla AB üyesi olmuş ülkelere uygulanan modelin Doğu Ortaklığı ülkeleri üzerinde başarılı olması pek gerçekçi görülmemektedir. Bu yüzden, Doğu Avrupa ülkelerinin kurumsal, siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarını içeren ve bölge gerçeklerini daha çok yansıtan revize edilmiş bir AKP modelinin daha başarılı olacağı düşünölmektedir. Yenilenen AKP modeli de Doğu Ortaklığı'nın ele alındığı Riga Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde istişare edilmiştir (European Commission, 2015: 3).

Yenilenen AKP modelinde doğu ortaklarının her birinin öncelik ve tutumlarının farklılığı daha fazla göz önünde tutularak, başarı sağlanması beklenen öncelikli alanlarının sayısının azaltılması ve bu alanlara bağlı olarak üzerlerinde yoğunlaşmanın arttırılması amaçlanmaktadır. Doğu Ortaklığı çerçevesinde daha fazla siyasi işbirliği ve ekonomik bütünleşme istekli ülkeler ile etkin ilişkiler doğrultusunda sürdürölmeye devam edilecektir. Bu tutuma sahip ülkeler içerisinde yer alan Ukrayna, Gürcistan ve Moldova ile Ortaklık

Anlaşmaları ve Etkin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları doğrultusunda ilişkiler geliştirilecektir. Belarus, Ermenistan ve Azerbaycan ile sivil toplum ortaklığı ve işbirliği anlaşmaları temelinde esnek ilişki modellerinin oluşturulması AB'nin fiziksel ve enerji güvenliğinin sağlanması başta olmak üzere bölgesel etkinliğinin artırılmasını da sağlayabilecektir. Yönetimlerinin AB ile etkin bir bütünleşmeye sıcak bakmamalarından dolayı bu ülkelerde koşulluluk prensibi başarılı olamamıştır. AB'nin daha yakın ilişkilerin kurulması için sunduğu reformların gerçekleştirilmemesi yanında, Belarus ve Ermenistan'ın RF ile ekonomik bütünleşmeyi tercih etmeleri AB'nin politikasının başarısızlığını ortaya koymuş ve sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Yenilenen AKP yaklaşımı ile AB bu ülkelerle olan ilişkilerini soğutmamak ve sürdürülen reformların başarısı için ikili düzeyde yürütülen siyasi toplantıların yanında sivil, sosyal ve ekonomik aktörlere de desteklerini arttırmalıdır.

Letonya'nın başkenti Riga'da 2015 yılında gerçekleştirilen Doğu Ortaklığı zirvesinde Doğu Ortaklığı'na dahil olan ülkelerdeki sorunların çözümüne katkı sağlayacak dört öncelikli alan belirlenmiştir. Bu alanlar ise şunlardır: ekonomik kalkınma ve AB iç pazarına giriş fırsatlarının artırılması; daha iyi yönetim sistemlerinin ve kurumların inşası; iklim değişikliği, çevre, enerji etkinliği; halkların hareketliliği ile iletişimlerinin artırılmasıdır (European Commission, 2017b). Bu hedefler AB tarafından devletlere yapılacak mali işbirliği ve yardımlar doğrultusunda sivil toplum diyaloglarının artırılması ve kadın ve erkek eşitliğinin artırılması ile paralel gerçekleştirilecektir. AB ve Doğu Ortaklığı ülkeleri ile temelde ikili gerçekleştirilen ortaklık anlaşmaları ve ajandaları ortaklık kurulacak öncelikli alanları ihtiva etmektedir. Riga Zirvesi'nde belirtilen dört temel alan altında yer alan 2020 yılına kadar çalışılacak konuları içeren 20 başlık (20 key deliverables for 2020) Avrupa Komisyonu ve Avrupa Dış Eylem Hizmet Birimi'nin ortak çalışması sonucunda 15 Aralık 2016 yılında ilan edilmiştir (European Commission, 2017c).

İşbirliği, esneklik, koşulluluk ve sivil toplum ortaklığı gibi konuları içeren AB Doğu Ortaklığı 2020 hedefleri, 2017 yılında Brüksel'de gerçekleştirilen Doğu Ortaklığı zirvesinde tekrar teyit edilmiştir (European Commission, 2017c). Daha önce belirlenen hedefleri tamamlayıcı olarak sunulan 2020 hedefleri; vize serbestleştirme ve hareketlilik ortaklığı, kamu yönetimi reformu, etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgelerinin kurulması ve yürütülmesini içeren önemli kazanımlar sunmaktadır. İkili ilişki düzeyinde dört temel alan altında belirlenen 20 başlık AB'nin kendisine tam üye olmak için başvuran ülkelerle yürüttüğü tam üyelik müzakereleri ile benzerlik göstermektedir. Tam üyelik müzakerelerinde 35 başlık bulunur iken, Doğu Ortaklığı'nın hedefleri içerisinde 20 başlık bulunmaktadır. Tam üye olabilmek için herhangi bir aday ülkenin gerçekleştireceği kapsamlı reformlar ile kıyaslandığı zaman kapsamı daha yüzeysel görülen bu konular, AB müktesebatına uyum sağlama konusunda büyük önem taşımakta ve doğu Avrupalı ortakları uzun vadede gerçekleştirebilecek muhtemel tam üyelik olgusuna hazırlayıcı hedefler sunmaktadır. Bu muhtemel tam üyelik durumu da ancak ekonomik, sosyal, siyasal alanlarda kapsamlı kurumsal bir gelişme sağlandıktan ve AB'nin olası Batı Balkanlara genişlemesi geçmişteki benzer örneklerde olduğu gibi başarıyla gerçekleştirildikten uzun bir zaman sonra gündeme gelebilecektir.

6. SONUÇ

Doğu Ortaklığı, AB'nin altı doğu komşusu ile arasındaki ilişkiyi dzenleyen bir bütüncül komşuluk politikasıdır. AKP'nin çok fazla ülkeyi kapsaması ve politika yaratma sürecinde ülkeler düzeyinde yaşanan farklı deneyimler ve zorluklar sebebiyle AKP iki kategoriye bölünmüştür. Bölgesel ve kültürel farklılıkların da bu ayırımın yapılmasında etkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim, Doğu boyutunda yer alan Ukrayna, Belarus ve Moldova Avrupa kıtasında yer alan ülkelerdir. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ise geçmişte benzer kaderi paylaşan ve RF'nin etki alanından kurtarılabilmesi için AB'nin resmi komşuluk politikası ve Doğu Ortaklığı içinde yer almışlardır. Belarus'un RF güdümünde otokratik bir yönetimle idare edilmesi, Ukrayna toprağı olan Kırım'ın RF tarafından ilhakı ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı birimlerin tek taraflı bağımsızlık ilanları, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve Moldova'da Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçı çatışmalar AB'yi hükümetlerarası ve ikili düzeyde esnek politikalar oluşturma amacına yönlendirmiştir. 2015 yılında Riga Zirvesi'nde yenilenen AKP perspektifi de bu doğrultuda AB'nin doğusunda güvenli bir halka ve nüfuz alanı oluşturulabilmesi misyonunun daha fazla üstlenilmesini gerektirmektedir.

Günümüzde AKP'nin Doğu boyutunda yer alan beş ülke ile Eylem Planları ve ülke raporları vasıtası ile ikili ilişkiler sürdürölmektedir. 2014 yılında Moldova, Ukrayna ve Gürcistan AB ile Ortaklık Anlaşmaları'na imza atarak ortaklığı bir adım ileri götürmüşlerdir. şu anda ortaklık açasından en ileri seviyede olan ülkeler Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'dır. Bu ülkelerle Ortaklık Anlaşması müzakereleri tamamlanmış ve onaylanarak uygulama aşamasına geçilmiştir. Ermenistan AB'nin önerdiği ortaklık anlaşmasını reddederek RF önderliğinde kurulan Kazakistan ve Belarus'un da dahil olduğu Avrasya Ekonomik Birliği'ne 9 Ekim 2014 yılında katılmıştır. Dünya Ticaret Örgütüne üye olamadığı için etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesini içeren ortaklık anlaşması müzakereleri hala yapılamayan Azerbaycan ile AB daha dar kapsamlı yeni bir ortaklık anlaşması yapabilmek için müzakerelerini sürdürmektedir. AB'nin Doğu Ortaklığı ülkeleri ile gerçekleştirmek adına çaba sarf ettiği önemli konulardan biri de vize serbestisidir. AB ile Ortaklık anlaşması imzalayan ülkeler (Moldova, Gürcistan ve Ukrayna), ayrıca Schengen bölgesine kısa süreli seyahatler için vizesiz seyahat rejimine de sahip olmuşlardır.

Doğu Avrupa'daki komşu ülkelerin AB ile daha derin bir bütünleşmede isteksiz olmaları ve de AB'nin yüksek oranda RF'ye olan enerji bağımlılığı, Doğu Ortaklığı'nın yürütölmesi konusunda ciddi sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Diğer yandan bu ülkelerin RF'ye ekonomik anlamda bağımlı olmaları, borçlarının bulunması ve Rus askeri tehdidi de AB ile ilişkilerinde adım atmakta zorluk yaşamalarına sebep olmaktadır. AB'nin ortak kurumsal dış politikasının yürütölmesi konusunda çok başlı ve hükümetlerarası yapısı RF'ye karşı alınacak herhangi bir önlemin ihtimalini zayıflatmaktadır. 2013 yılının sonunda AB'nin sunduğu ortaklık anlaşmasını Ukrayna'nın reddetmesinin altında yatan en önemli nedenlerden birisi de RF'nin Ukrayna'ya olan baskısı olmuş, bu ülke iki taraf arasında zorda kalmıştır. Ukrayna devlet başkanı Yanukoviç'in parlamento tarafından görevinden azledilmesinden sonra RF'nin Kırım'ı ilhakı ve ülkenin iç savaşa sürüklenmesi durumuna cevap vermekte geç ve basiretsiz kalan AB olduğu uzun bir zaman geçtikten sonra RF'ye ekonomik ve ticari

ambargo kararını açıklayarak çok da etkisi olmayan bir karşılık verdiği iddia edilebilir. AKP ve Doğu Ortaklığı kapsamında AB'nin başarılı olabilmesi için ortak dış politika araçları oluşturması ve RF'ye olan enerji bağımlılığını azaltması gerekmektedir. AB, Ukrayna ile zor bir süreçten ve uzun bir beklemeden sonra ortaklık anlaşmasını RF'nin baskısı altında imzalamak zorunda kalmıştır. Kırım hala Rus ilhakı altında bulunmakta, Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı birimler ile çatışmalar sürmekte ve bu birimler RF'nin desteği ile kendi kaderlerini kendileri tayin edebileceği (self-determinasyon) iddiasıyla tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilan etmeye devam etmektedirler. Belarus ve Ermenistan gibi iki önemli Doğu komşusunun RF ile bütünleşmeyi tercih etmelerinin ardından başarısı zora giren Doğu Ortaklığı projesi ekonomik ve demografik olarak diğer komşu beş ülkenin toplamından daha büyük olan Ukrayna'nın üzerinden başarı sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda uzun dönemli bir hedef olarak Ukrayna'nın AB'ye tam üyeliği AB içinde tartışılmaktadır. Ukrayna'nın üyelik ile ilgili talepleri göz önüne alındığında, Ukrayna içindeki ciddi yapısal reformların gerçekleştirilebilmesi ancak AB tarafından tam üyelik sürecinin başlatılmasına bağlı olacaktır. Bu genişlemenin sonucunda ise AB'nin tam olarak *Geniş Avrupa* hedefini gerçekleştirmesi söz konusu olabilecektir.

AKP, AB'nin komşularına yönelik aşamalı bir işbirliği yaklaşımını temsil etmektedir. Bu politika ortaklık anlaşması imzalayan ülkelerin nezdinde AB'nin konumunu güçlendirmesi ve daha etkili bir bölgesel güç olmasını sağlamasının yanında, tüm komşularını bir şemsiye altında toplayan bir strateji olarak komşu ülkelerde AB mevzuatına uyumun artırılmasını ve sağlanmasını hedeflenmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, AB'nin bölgesel ve küresel anlamda güvenliği AKP'nin başarısı ile doğrudan bağlantılıdır. AB'nin Doğu Avrupa komşularına yönelik uzun vadede tam üyelik taahhüdü verememesi durumunda ise komşu ülkelerdeki istikrar ve reformların sürdürülebilmesi için AB ile kapsamlı bir çerçevede ilişkilerin oluşturulmasını sağlayacak bir stratejinin oluşturulması tek çıkar yol olacaktır. Bu çerçevede AKP ile başlatılan bu sürecin daha da geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi AKP vasıtasıyla AB'nin komşularına sunduğu ayrıcalıklar sadece finansal yardımlar olmayıp, AB pazarına kolay erişim ve komşu ülke vatandaşlarının AB'ye vizesiz seyahati gibi önemli ödülleri de kapsamaktadır. Bu ödüllere ulaşabilmek AB'nin sunduğu koşulluluk yaklaşımı kapsamında tamamen komşu ülkelerin reformlar konusunda gösterecekleri istek ve başarıya bağlı olacaktır. Bu açıdan AKP'nin sadece komşu ülkelerde bulunan elitleri ve belirli bir siyasi alanı değil, aynı zamanda bu ülkelerdeki halkları da kapsayan bir politika olarak gelişmesi durumunda, uzun dönemde etkili ve dönüştürücü bir politika olması ortaya çıkacaktır. Böyle bir ortamda kalkınma ve gelişme için komşu ülkeler ve AB arasında oluşturulan öncelikler ve reform gündemleri ulusal stratejileri tamamlayıcı parçalar olacaktır. Bununla birlikte, köklü değişimlerin kısa vadede olamayacağı düşünüldüğünde, AKP'nin ancak uzun vadede komşu ülkelerdeki değişimleri destekleyici bir görevi üstlenebileceği değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Ataç, C. A. (2012) ‘‘AB’nin Normatif Kapasite Sorunu, Akdeniz İçin Birlik ve Türkiye’’, *Ankara Avrupa alışmaları Dergisi*, 11(1):1-24.

Azernews (2017) https://www.azernews.az/oil_and_gas/117516.html, (10.01.2018).

BBC News (2013) ‘‘Why Russian Wine ban is Putting Pressure on Moldova’’ <http://www.bbc.com/news/world-europe-24992076>, (07.11.2017).

BBC News (2017) ‘‘Russia Accepts Passports Issued by East Ukraine Rebels’’, <https://www.bbc.com/news/world-europe-39018429>, (02.05.2018).

Brzel, Tanja. A. (2009), ‘‘Transformative Power Europe? The EU Promotion of Good Governance in Areas of Limited Statehood’’, *Research College (KFG) 1026 (e-journal)*, 1:1-29, www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/international/europa/, (10.04.2018).

Browning, C. S. ve Cristou, G. (2010) ‘‘The Constitutive Power of Outsiders: The European Neighbourhood Policy and the Eastern Dimension’’, *Political Geography*, 29:109-118.

Caritas Europa (2012) ‘‘European Neighbourhood Policy And Eastern Partnership Initiative, Background Paper’’, <http://www.caritas-europa.org/module/FileLib/EasternPartnershipbackgroundpaper.pdf>, (20.12.2014).

Carnegie Endowment for International Peace (2018) ‘‘The EU and Ukraine: Taking a Breath’’, <https://carnegieendowment.org/2018/02/27/eu-and-ukraine-taking-breath-pub75648>, (03.07.2018).

Commission of the European Communities (2003) ‘‘Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours’’, *COM(2003) 104 final*, 11.03.2003, Brussels, Belgium (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf, (11.11.2017).

Commission of the European Communities (2004) ‘‘European Neighbourhood Policy, Country Report, Ukraine’’, *SEC(2004)566*, 12.5.2004, Brussels, Belgium, (http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/ukraine_enp_country_report_2004_en.pdf, (20.11.2017).

Council of the European Union (2003) ‘‘A Secure Europe in Better World, European Security Strategy’’, Brussels, Belgium, (<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (01.02.2018).

Emerson, Michael (2004) ‘‘European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?’’ *CEPS Working Document (e-journal)*, <http://www.ceps.eu/book/european-neighbourhood-policystrategy-or-placebo>, (14.01.2018).

Eufocus (2010) ‘‘The EU and Its Eastern Neighbors’’, <http://eufocus-eu&eneigh-11-10.pdf>, (14.11.2017).

European Commision (2017) <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/armenia/> (24.01.2017).

European Commission (2017b), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/eastern-partnership_en, (20.01.2017).

European Commission (2002) “A Wider Europe-A Proximity Policy as the Key to Stability” Romano Prodi Speech/02/619, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm, (05.05.2018).

European Commission (2013) “European Neighbourhood Policy, What is the European Neighbourhood Policy”, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm (12.11.2017).

European Commission (2014) “European Energy Security Strategy”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-ntent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN>,(01.07.2018)

European Commission (2015) “Review of the European Neighbourhood Policy”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/key-documents/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf, (10.04.2018).

European Commission (2017c) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eap_20_deliverables_for_2020.pdf, (20.01.2017).

European Commission (2017d) “EU and Eastern Partnership Countries Step Up Cooperation on Energy Efficiency”, <https://ec.europa.eu/energy/en/news/eu-and-eastern-partnership-countries-step-cooperation-energy-efficiency>, (04.05.2018).

European Commission (2018a) “European Union Trade with Azerbaijan”, 16.04.2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, (02.06.2018).

European Commission (2018b) “European Union Trade with Belarus”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/belarus/>, (02.06.2018).

European Commission (2018c) “Visa liberalisation with Moldova, Ukraine and Georgia”, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/eastern-partnership/visa-liberalisation-moldova-ukraine-and-georgia_en, (11.10.2018).

European Parliament (2017) “The State of Implementation of the Associations and Free Trade Agreements with Ukraine, Georgia and Moldova”, <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/133501/The%20state%20of%20the%20implementation%20of%20the%20associations%20and%20free%20trade%20agreements%20with%20Ukraine,%20Georgia%20and%20Moldova.pdf>, (10.10.2017).

European Union External Action Service (2011) “A New Response to a Changing Neighbourhood, A Review of European Neighbourhood Policy”, 25.05.2011, Brussels, Belgium, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf, (15.12.2014).

European Union External Action Service (2014) “The Eastern Partnership - Frequently asked questions (FAQ)”, http://eeas.europa.eu/eastern/faq/index_en.htm, (10.10.2017).

European Union External Action Service (2014a) “The European Neighbourhood Instrument (ENI)”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/enp_web_eni_fiche_en.pdf, (20.02.2017).

European Union External Action Service (2014b) “The EU’s Relations with Ukraine”, http://eeas.europa.eu/ukraine/index_en.htm, (08.06.2017).

European Union External Action Service (2017) “Belarus”, http://eeas.europa.eu/belarus/index_en.htm, (20.06.2017).

European Union External Action Service (2018) “Fact Sheet on EU-Armenia Relations”, 19.06.2018, https://eeas.europa.eu/topics/eu-enlargement/4080/fact-sheet-eu-armeniarelations_en, (10.07.2018).

European Union External Action Service (2018b) “Eastern Partnership”, http://www.eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm, (13.06.2018).

Eurostat, (2017) “European Neighbourhood Policy - East - Economic Statistics” http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/European_Neighbourhood_Policy_-_East_-_economic_statistics, (06.05.2017).

Huff, A. (2011) “The Role of EU Defence Policy in the Eastern Neighbourhood”, *European Union Institute for Security Studies Occasional Paper*, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/op91-The_role_of_EU_defence_policy_in_the_Eastern_neighbourhood.pdf,05.04.2017.

Kahraman, S (2005) “The European Neighbourhood Policy: The European Union’s New Engagement Towards Wider Europe”, *Perceptions: Journal of International Affairs*,10: 1-28.

Milcher, S. And Slay, B. (2005) “The economics of the 'European Neighbourhood Policy': An initial assessment”, *Center for Social and Economic Research in Warsaw on April 8-9, 2005*.

Reuters (2009) “Georgia Started War with Russia: EU-Backed Report”, <https://www.reuters.com/article/us-georgia-russia-report/georgia-started-war-with-russia-eu-backed-report-idUSTRE58T4MO20090930>, (05.04.2018).

Reuters (2018) “Russia Tells EU Gas Supplies via Ukraine Under No Immediate Threat”, <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas/russia-tells-eu-gas-supplies-via-ukraine-under-no-immediate-threat-idUSKCN1GF0B6>, (08.07.2018).

Schäffer, S. (2011) “The European Neighbourhood Policy: Aims and Impact” *Panel: EU/Russia relations and the ENP*, 18 of June, Leicester, United Kingdom.

Smith K. E. (2005) “The Outsiders: the European Neighbourhood Policy” *International Affairs*, 81(4):757–773.

The European Neighbourhood Instrument (ENI) (2017). <https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-instrument-eni#new>, (05.05.2018).

Wolczuk, K. (2004) “Integration without Europeanization: Ukraine and its Policy Towards the European Union”, *European University Institute Robert Schuman Center for Advanced Studies EUI Working Paper*, 8-22.